

AZ EMBER ÉS A MŰVÉSZ

Derkovits Gyula halálának 25. évfordulójára

244

Egy negyedszázad távolából is élénken emlékeztünkben él még a kopott és fáradt művész sovány és hajlott alakja, sápadt arcának mély szemgödreiből lázasan világitó szeme. Ezek a szemek ma is a régi fénytel tekintenek felénk önarcképeiről és emlékeztetnek a korra, amelyet magyar művész nem látott és fejezett ki nála tisztábban és meggyőzőbben. Gyász, harag és gyűlölet, forradalmi elszántság és szemérmes férfilíra szól hozzánk Derkovits művészetéből. A beteg, nyomorúságtól és gondtól gyötört festőnek osztályra iránt érzett mély emberi szolidaritása ösztönözte arra, hogy a polgári művészetnek vadul burjánzó dzsungelében elsőként törjön új csapást a haladó gondolatnak.

Derkovits Gyula (1894–1934) egy szombathelyi sokgyermekes asztalos fiaként maga is az asztalosmesterséget tanulva ki. Világot járt apjától a tehetséget és a kétkezi munka tiszteletét kapta örökül. A háborúból rokkantán visszatérő mesterlegény gyermekkori álmait követve rajzolni kezd. A proletárdiktatúra felkarolja a tehetséges fiút és a nyergesújfalu telepre küldi, ahol Kernstok Károly irányításával boldogan ízeletgeti a művészi alkotó munka gyötrelmes nehézségeit és felemelő örömeit. A Tanácsköztársaság bukása mély nyomot hagyott a fiatal festő kedélyvilágában, s amikor művészi éreése során első önálló lépéseit teszi, elementáris erővel tör fel lelkéből a gyász. A *Halottsviatás*, *Menekülők*, *Halott Anya*, *Nyomor* fájdalmas vízióiban újra és újra átéli a Tanácsköztársaság bukásának tragikumát, az emberibb életbe vetett remények és hősi erőfeszítések összeomlása fölötti fájdalmát. Ezek a sötét tónusú, drámai erejű képek arról vallanak, hogy Derkovits még szívósan küzd az anyaggal és a kifejezéssel. Az autodidakta festő nyers színeiben és kemény formáiban azonban már benne jüktet az érzés és gondolat ereje. Önkéntes bécsi emigrációja idején ezekből a képekből kiállítást rendez. Egyik jó szemű kritikus a egyebek közt így ír ezekről a munkákról: „Nem lehet megindulás nélkül elmenni egy erős lélek és kimagasló értelem ezen megnyilvánulásai mellett... Az érzés és forma becsületessége rokonszenvesen hatna akkor is, ha egyébként nem járulna hozzá más. De olyan sok minden járul

még hozzá, hogy a »Csodálatosan befejezetlen« fölébe kell helyeznünk ama sokaknak, akiknek sem magukban, sem mesterségbeli készségükben nem kell kételkednünk és akiből még mindig tizenkettő megy egy tucatra.”

Derkovits több mint két éves bécsi tartózkodás után tér vissza Magyarországra. A bécsi magyar emigráció körében szerzett tapasztalatok, a párt megújuló harcra szelme, a nehézsé-

Kendős nő (1932)

geken diadalmaskodó Szovjetunió növekvő ereje új feladatokra lelkesíti a művészt, s felhagy a gyász és fájdalom vízióinak felidézésével. A magyarság forradalmi múltját tanulmányozza, s nekifog a *Dózsa-sorozathoz*. Képzeteiben összekeverednek Dózsa korának és az ellenforradalom korának közállapotai, és proletárszívében Dózsa harci riadóját visszhangozza az etkeseredés és a nyomor. Az egykori asztaloslegény kezében félelmes harci szerzőmá válik a fametsző véső és az anyag törvényének ösztönös megértésével a nagyméretű körtetadúcból kibontott tömör tömörmondatokban, a fekete-fehér drámai összecsapásával, a vonalak és foltok dübörgő ritmusával szőlőjára harcra a tömegeket a kizsákmányolókat, feudális főurakat, bankárokat és fasiszta gyilkosok uralmának megtörésére.

A Dózsa-metszetek elkészülté fordulópontra Derkovits művészetében. Önmagára talált. Érdeklődését ezentúl egyetlen gondolat-

csoport foglalja le, a proletariátus életének és harcainak kifejezése. Korábbi szimbolikus nyelvét a konkrét valóság és a nyílt beszéd váltja fel, s a művész rendíthetetlen bátorsággal áll ki politikai és emberi meggyőződése mellett. A metszetlapokból transzparenszeket készít és az 1930. szeptember elsején tüntetésen maga viszi ki őket az utcára. A munkásosztály forradalmi hitének és erejének legimpozánsabb megnyilvánulása még tovább fokozza harci kedvét és jónéhány képen (*Péküzlet előtt*, *A kenyérért*) és nyers erejű szatirikus tusrájzon (*Csendőrt, Tüntetés, Polgár, véd magad*, *A törvény nevében*) mutatja meg a tőke igazi arcát.

Az expresszionista formaelőmek kétségkívül jelenléte Derkovits művészetében néhány évvel ezelőtt zavart keltek a szocialista művészet doktriner védelmezőiben a művész értékelését illetően. S valljuk be nyíltan, Derkovits művészetét nehezen is lehetett volna beilleszteni a szocialista realizmusnak egyesek által sematikus eltorzított s mesterséges korlátokkal körülbástyázott értelmezésébe. A művészt nem lehet kiszakítani saját korából, többé-kevésbé függvénye a kultúra mozgásának. Derkovits művészetének bizonyos vonásai szervesen beletartoznak az expresszionizmus stíluskörébe, miként számos elődje, sorstársa, Uitz, Pör, Dési-Huber, Ámos és mások művészetének bizonyos kor-

Kivégzés (1932)

szaka. Természetes, ha tisztázzuk, hogy ez a stílus mennyiben évelt el és tanulságai mennyiben alkalmazhatók még mai életünk kifejezésére. Derkovits művészetének időtállóságát ez a vita azonban legkevésbé sem teszi kétségessé. Benne éppen az az új és ma is elevenen ható vonás, hogy a korstílust a szív és az értelem belső indítékai hatották át és alakították sajátosan és ismételhethetlennül. Az a tény, hogy a Derkovitsban megnyilatkozó érzés- és gondolatvilág megegyezett a forradalmi magyar munkásosztályéval, Derkovits művészetét szellemi örökségünk legdrágább kincsévé és nemzeti büszkeségünkkel avatja.

A Dózsa-sorozat elkészültétől a művész tragikus haláláig mindössze négy esztendő telik el. E négy év megfeszített munkája azonban a halhatatlanságot biztosítja számára. Soha kínzóbban nem gyötöri a nyomor, mint éppen a harmincas évek elején; a kilakoltatások sora és a legsúlyosabb nélkülözés rombolják egészségét és alkoerőit. Néhány megrendítő képe (*Végzés*, *Halas csendélet*, *A kenyérért*, *Péküzlet előtt*) tanúskodik akkori lelkiállapotáról. De hovatovább érzéketlenné válik saját szenvedései iránt és minde munkájával az élet értelmének felismeréséhez férközik közelebb. A *Nemzedékek*, a *Kivégzés*, a *vasút mentén*, *Rézkarcoló önar-*

A Dózsa-sorozatból: Összecsapás (1929)

kép ennek az útnak legszebb eredményei. 1932-ben, a Tamás Galériában megrendezett kiállításán még a legpolgárabb ízlésű közönséget és kritikusokat is lenyűgözi festői gazdagságával, a képfelepítés eredetiségével és élet-szerűségével. „Ezúttal más Derkovitscal van dolgunk... — írja a finomtollú Elek Artur a kiállításról — ... Nem tudjuk, hogyan jutott vergődő útján idáig, de mintha mássá lett volna belőle a sötét pesszimizmus és kétségbeesés, ami eddigi művészetét annyira elkomorította.”

Művésze valóban derűsebb lett, bizakodóbb és hívőbb. Ez a hit a munkásosztály jövőjében, az alkotó munka és az értelem mindenhatóságában gyökerezett. Erről tesz vallomást élete utolsó időszakában festett munkásküldő képein (*Hajókövacs*, *Dunai homokszállítók*, *Téglahordó fiú*), ez a hit csillog a gyermekét ölelő proletáranya mosolyá-

ban és a feleségéről, a jót, rosszat megosztó Viki asszonyról festett, friss tavaszi fényekben fürdő *Hajnalon*. Ezek a művek a valóság formái sűrítésével, a színek hamvas harmóniáival válnak festőileg teljessé és megragadókká.

A közönség ma Derkovitsot teljes mértékig magáénak vallja, a fiatal művésznemzedék pedig szereti és tanulmányozza, s bár még főként festészetük külső stílusjegyeiben találkozunk Derkovits hatásával, példája kétségkívül egyre inkább válik új szocialista festészetünk kultúránk fejlődésének kiinduló pontjává. De nemcsak itthon, hanem szerte a világban, József Attila költsézetével együtt Derkovits Gyula festésze is növeli, erősíti hazánk kultúrájának és a nemzetközi proletariátus ügyének szellemi rangját.

Péter Imre

Derkovits-émlékünnepség Szombathelyen

Derkovits Gyula, a nagy magyar proletár festőművész halálának 25. évfordulója alkalmából az MSZMP Vas megyei és szombathelyi városi bizottsága, a Vas megyei és a szombathelyi városi tanács, valamint a Hazafias Népfőnt megyei és városi bizottsága június 17-től 28-ig nagyszabású emlékünnepséget rendez. A megnyitó ünnepséget szerdán Szombathely legnagyobb üzemében, a Járműjavító Vállalat dísztermében tartották. A megnyitón Szombathely valamennyi üzemének, hivatalának, intézményének dolgozói képviseltették magukat, s virágcsokrokkal köszöntötték az ünnepségen megjelent Derkovits Gyulánét, a festőművész özvegyét. A régi munkásgyűlésekhez hason-

lón — amelyeken annak idején Derkovits Gyula is részt vett — a járműjavító szakszervezet munkásdalárdája kezdte meg a műsort, majd Aradi Nóra, a Művelődésügyi Minisztérium képzőművészeti osztályának vezetője Derkovits és a mai magyar képzőművészet címmel mondott ünnepi beszédet.

Az ünnepi beszéd után a Járműjavító Vállalat művészcsoportja adott műsort.

Ma tovább folytatódik a Derkovits-émlékünnepség. Este a TIT helyi klubhelyiségében *A forradalmiság megjelenése a magyar képzőművészetben* címmel Pogány Ó. Gábor, a Nemzeti Galéria főigazgatója tart előadást. (MTI)

Nemzedékek (1932)